

GLASNIK

B'nai B'rith „Gavro Schwartz“ Hrvatska

Godina / Year 2 Broj / Number 7 Zagreb, kolovoz/August 2017 Izlazi četiri puta godišnje / Published quarterly

Urednik /editor: Darko Fischer.

VOICE OF B'nai B'rith
„Gavro Schwartz“
Croatia

Sadržaj

<i>D. Fischer:</i> Uz sedmi broj Glasnika.....	3
<i>D. Fischer:</i> Logorsko groblje i komemoracije u Đakovu.....	5
<i>O. Konstein:</i> Gertrude Adler.....	12
Pred sto godina židovski Solun je izgorio.....	14
IZ SUPROTNOG UGLA.....	18
<i>S. Dodig:</i> Heroji i heroine u Starom zavjetu.....	22
Miriam Steiner Avieser primila slovensko odlikovanje.....	26

Content

<i>D. Fischer:</i> Editorial to th seventh issue of Voice.....	4
<i>D. Fischer:</i> Lagerfriedhof und Kommemorationen in Đakovo.....	8
<i>O. Konstein:</i> Gertrude Adler.....	13
A century ago Jewish Salonica Burned.....	16
FROM THE OPPOSITE CORNER.....	20
<i>S. Dodig:</i> Heroes and Heroines in the Old Testament.....	24
Miriam Steiner Avieser received a Slovenian decoration.....	27

Uz sedmi broj BB glasnika

Poštovane čitateljice i čitatelji,

Ova, 2017. godina, 5777 po židovskom kalendaru, je godišnjica mnogih, za Židove važnih događaja. 1917. objavljena je Balfourova deklaracija. 1947. donesena rezolucija UN o stvaranju države Izrael. Pred pola stoljeća, 1967. u Šestodnevnom ratu, oslobođen je i ujedinjen Jeruzalem. O ovim godišnjicama pisat ćemo u narednom broju. Sada prenosimo članak iz JTA (Jewish Telegraphic Agency) o razornom požaru u Solunu pred 100 godina.

Potpuna pomrčina Sunca bila je viđena ove godine 21. kolovoza iz velikog dijela Sjedinjenih američkih država. Ovaj fenomen, koji je rijedak, privlači pažnju mnogih ljudi. Tako su i neki židovski komentatori istakli, kako se radi o Božjem djelu ili kako je to jednom rekao Albert Einstein "...Stvoritelj je ovaj svijet napravio lijepim i zagonetnim ali je čovjeku ostavio mogućnost da otkriva njegove ljepote i tajne". Baš je potpuna pomrčina 1919. godine omogućila mjerenja koja su pokazala ispravnost Einsteinove Opće teorije relativnosti

Na dan 11. kolovoza u Charlottesvilleu, Virginia, SAD održane su neo necističke demonstracije. Učesnici su izvikivali rasističke i antisemitske parole kao: "Život bijelaca vrijedi više", "Ne damo da nas Židovi istjeraju" i "Krv i tlo" – nacistički poklič. Teško je vjerovati da 70 godina nakon Holokausta još ima ljudi koji misle da ih Židovi ugrožavaju.

Miriam Steiner-Avieser poznatu židovsku aktivistkinju s područja bivše Jugoslavije rođenu u Sloveniji, nedavno je odlikovao slovenski predsjednik Boris Pahor za zasluge o očuvanju sjećanja na plemenite Slovence koji su spašavali Židove tokom Holokausta. Prenosimo vijest iz slovenskih novina o tom događaju.

Nedavno je u Zagrebu izdana knjiga o ličnostima u Bibliji autorice Slavice Dodig. Gospođa Dodig odazvala se našoj molbi da nam napiše članak o junacima i junakinjama iz Starog zavjeta. U ovom broju možete još pročitati i članak o Gertrudi Adler, tajnici Elvise Presleya, kao i članak o logorskom groblju u Đakovu.

Rosh ha Shana židovska Nova godina počinje 21. rujna (zapravo navečer prethodnog dana). Svim našim čitateljima i prijateljima želimo sretnu 5778. godinu

Shana Tova

Editorial to the seventh issue of *The Voice of BB*

Dear readers,

This year 2017 CE or 5777 in Jewish Calendar is the anniversary of many, for Jews, important events. In 1917 the Balfour declaration was presented. In 1947, UN declaration on Israel as an independent state was given. Half a century ago, in 1967 in a Six day war Jerusalem was liberated and united. We'll write about these anniversaries in next issue. Now we forward a paper from JTA (Jewish Telegraphic Agency) about a destructive fire in Salonika 100 years ago.

Sun's total eclipse was seen on August 21st from a certain part of USA. This phenomena occurs rarely and draws attention of many people. Some Jewish commentators at this occasion also stressed that the sun's eclipse is divine creation showing G'd's intention, as Albert Einstein once pointed, "...the Creator made this world so nice and gave possibility to human beings to discover it's secrets and beauties". And just sun's eclipse in 1919 was a chance to make measurements which proved Einstein's General Theory of Relativity.

On August 11 Neo- Nazi demonstration in Charlottesville, Virginia again showed that anti-Semitic and Nazi threats still exist. The right wing crowd which made a rally in US town, on its University among others slogans shouted "Jews will not replace us", "White lives matter" and "Blood and soil," a Nazi slogan. Hard to believe, that 70 years after Holocaust there are people pretending to be jeopardized by Jews.

Mrs. Miriam Steiner Avieser is a prominent Jewish activist borne in Slovenia and well known in countries of former Yugoslavia for her work in promoting Rights among nations, decoration for non Jews who saved Jews during Holocaust. Recently she was decorated by Slovenian president Boris Pahor. We forward an article about her from Slovenian media.

Recently a book about characters from Bible was published in Zagreb. The author Mrs. Slavica Dodig was so generous to write an article for our Voice about heroes and heroines in Tanach. In this issue you can also read about Gertrude Adler, a Jewish women from Vienna who as a secretary to Elvis Presley. Also you can read an article about concentration camp and cemetery in Croatian town Đakovo

Jewish New year 5778 starts on September 21st, precisely on the evening on 20 th. To all our readers and friend we wish a Happy 5778 year,

Shana tova 5778

שנה טובה 5778

Logorsko groblje i komemoracije u Đakovu

Nakon poraza Kraljevine Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu u travnju 1941. uspostavljena je nacistička država nazvana "Nezavisna država Hrvatska" (skraćeno NDH) na dijelu područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Vlasti ove zločinačke tvorevine vrlo brzo su pristupile uništavanju Židova po uzoru na Hitlerovu Njemačku. Među brojnim logorima, osnovan je i logor u Đakovu, mjestu u istočnoj Slavoniji i sjedištu biskupije koju je u 19. stoljeću osnovao poznati hrvatski biskup Josip Juraj Strossmayer. Ovaj logor bio je namijenjen za žene i djecu i iako nije bio logor smrti u smislu da su se organizirano izvodila masovna ubojstva, po načinu kako se postupalo sa ženama i malom djecom, logor je bio među najsureovijima a smrtnost žena i djece vrlo velika.

U jesen 1941. ustaške nacističke vlasti NDH naredile su Židovskoj općini Osijek da nađe prostor za takav logor u Đakovu. Logor je trebao imati dovoljno mjesta za tisuće logoraša i željezničku prugu radi masovnog dovođenja zatočenika. Pronađen je napušteni mlin u Đakovu, vlasništvo đakovačke biskupije. Organizacija logora kao i opskrba logora hranom i ostalim potrebnim materijalom prepuštena je Židovskoj općini u Osijeku. U Osijeku je u Židovskoj općini djelovala grupa zvana "Skrb za logore" koja je odigrala bitnu ulogu u sakupljanju sredstava i hrane od još slobodnih Židova kako bi se

omogućilo snabdijevanje đakovačkog logora. Za osnivanje logora sakupljeno je oko 500.000 kuna. Značajnu ulogu u tom poslu imali su Andrija Ripp i Vladimir Grünbaum. (Andrija Ripp umro je ili je ubijen 1942. u Jasenovcu dok je Vladimir Grünbaum preživio rat zahvaljujući činjenici da mu žena nije bila Židovka. Grünbaum je nakon rata s obitelji iselio u Izrael). Pomoć je pružala i Židovska općina Vinkovci koja je dovozila hranu u Đakovo.

Logor je osnovan 4. prosinca 1941. godine a za upravitelja logora imenovan je već spomenuti Vladimir Grünbaum dok je njegov zamjenik bio također osječki Židov Dragutin Glasner. Prvi transport sa ženama i djecom iz Bosne stigao je u logor 7. prosinca. U njemu je bilo oko 1200 osoba. Istovremeno je nekoliko mlađih članova "Skrbi za logore" koji su nazvani "Leteća ekipa" zbog stalnog obilaska okolnih mjesta radi nabavke hrane, nastojala pomoći pridošlim zatočenicama oko smještaja. Drugi i treći kat mlina bili su uređeni kao masovne spavaonice s ležajevima na tri razine i bez prostirki (prične na tri kata). U početku, dok logorom nisu upravljale ustaše, već Židovska općina Osijek (Grünbaum i Glasner), život u logoru bio je nešto bolji zbog mogućnosti izlaska u grad i dobivanja liječničke pomoći. Postojao je logorski liječnik i ambulanta s 25 kreveta. Uprava logora uspjela je djecu do 10 godina privremeno smjestiti kod židovskih obitelji u Osijeku i okolici, no kasnije su ta djeca odvedena u logor u Tenji kraj Osijeka i iz njega u logore smrti Auschwitz i Jasenovac. Ipak se određeni broj djece spasio jer su krajem siječnja 1942 bili trajno smješteni u obiteljima iz Osijeka i okolice. Bilo je to 57 djevojčica u dobi do 12 godina. Prema saznanju autora ovog članka danas su još žive tri bivše zatočnice spašene na ovaj način.

Novi transport iz Bosne stigao je 22. prosinca i tada se stanje u logoru znatno pogoršalo. Bilo je gotovo nemoguće smjestiti i nahraniti toliki broj zatočenica. Uređene su dodatne "spavaonice" u prostorijama koje na prozorima nisu imale stakla a vani je bila izuzetna hladnoća. Židovska općina Osijek nastojala je sagraditi dodatne prostorije ali to vlasnik mlina, đakovačka biskupija, nije dozvolila. U logoru su se pojavile bolesti i epidemije. Umiranje zatočenica postala je svakodnevna pojava.

Stanje u logoru se dodatno i to drastično pogoršalo, kada je iz logora Stara Gradiška dopremljeno još oko 1200 žena i djece. Te zatočenice bile su u krajnje lošem zdravstvenom stanju te su sa sobom donijele epidemiju pjegavog i trbušnog tifusa. Osim toga od travnja 1942. logorom su upravljale ustaše a ne više Židovska općina. No zbog straha da se epidemija ne proširi na okolno stanovništvo, ustaške vlasti odlučile su evakuirati logor. Počelo se 15. lipnja, da bi zadnji transport u vagonima za stoku otišao iz Đakova 5. srpnja 1942. Zatočenice su završile u logorima smrti.

U međuvremenu u logoru je smrtno stradalo oko 600 žena i djece u dobi od nekoliko dana do 85 godina. Neobična okolnost, po kojoj je đakovački logor jedinstven u tada okupiranoj Europi, je činjenica da su sve žrtve pokopane na đakovačkom židovskom groblju i njihovi grobovi obilježeni imenom, starosti i danom smrti žrtve. Zaslugu za to ima đakovački grobar Stjepan Kolb, koji je suprotno naređenju da mrtva tijela pokopa u zajedničke grobnice, za svaku pokojnicu iskopao grob i zabilježio ime dob i dan smrti žrtve. Radio je to potajno, dovodeći u opasnost i vlastiti život. Navečer bi kolima odlazio u logor utovariti mrtva tijela koja bi onda sahranjivao potajno po mraku. Podatke o žrtvama, kao što je već napomenuto, Kolb je zapisivao u svoju bilježnicu. Nejasno je i iz dostupnih izvora ne mogu se naći objašnjenja, kako i kada su postavljene na same humke – grobove crne limene pločice s imenima žrtava. Čini se malo vjerojatnim da je Stjepan Kolb sam mogao izraditi te pločice s obzirom da je pokapanja radio u tajnosti. Vjerojatnije je, da se nakon rata pronašla bilježnica Stjepana Kolba s podacima žrtava i da je onda Jevrejska opština Sarajevo ili neka druga židovska organizacija dala izraditi i postaviti pločice. Što je od ovoga točno, autor ovog članka nema saznanje. Pločice na grobovima kakve su zatečene oko 1960. godine bile su izrađene od željeznog lima, obojane crno a tekst na pločicama bio je napisan bijelom bojom.

Sudbina Stjepana Kolba bila je tragična. Iako je napravio plemeniti posao izlažući se opasnosti, njega su partizanske vlasti nakon oslobođenja 1945. kao pripadnika njemačke manjine osumnjičile za suradnju s okupatorom i zatočile u logor. Kolb je izašao iz logora živ, ali teško bolestan te je uskoro umro. U trošnoj kući uz židovsko groblje stanovala je do svoje smrti oko 2010. godine njegova kći Mira Marković koja je svojevremeno pomagala ocu oko sahranjivanja žrtava.

Tradiciju komemoracija na logorskom groblju Đakovo ustanovila je 50-ih godina prošlog stoljeća Jevrejska opština Sarajevo jer većina žrtava tog logora bile su žene i djeca iz Bosne, ponajviše iz Sarajeva. Na komemoraciju su dolazili članovi ostalih židovskih općina iz bivše države, pogotovo iz Bosne, Vojvodine, sjeverne Hrvatske i iz Beograda. Osim Jevrejske opštine Sarajevo, brigu o groblju vodio je i tadašnji Savez jevrejskih opština Jugoslavije. Ta je ustanova imala svake godine svoj sastanak prve subote u mjesecu lipnju i na taj sastanak dolazili su predstavnici većine židovskih općina bivše države. Dan iza tog sastanka bio je organiziran posjet i komemoracija u Đakovu, što je bila prva nedjelja u mjesecu lipnju. Komemoracija se sastojala od posjeta groblju gdje je nakon prigodnih govora predstavnika židovskih općina i lokalnih vlasti položeni vijenci uz spomenik u kapelici na groblju. Održavao se i kratki vjerski obred koji je u to vrijeme vodio jedini rabin u Jugoslaviji, Cadik Danon iz Beograda. Učesnicima komemoracija ostao je u sjećanju njegov lijep školovani glas kojim je otpjevao kadiš. Nakon toga se odlazilo na mjesto samog logora gdje je bila spomen ploča s prigodnim natpisom. Ploču je na zgradu kraj bivšeg logora postavila uprava poduzeća koje je 1961 djelovalo u toj zgradi. Sama ploča postavljena je 2. lipnja 1961. godine. Taj je dan bio petak, pa je ploča vjerojatno postavljena dva dana prije komemoracije održane 4. lipnja 1961. jer je to bila prva nedjelja u lipnju. Na spomen ploču je obično stavljan lovorov vijenac. Obično je tamo netko od bivših logoraša ili netko od učesnika opskrbe logora održao govor i iznio sjećanja na te strašne dane.

Nakon raspada Jugoslavije organizaciju komemoracije preuzela je Židovska općina Osijek, no zadržan je već ustanovljen datum, prva nedjelja u mjesecu lipnju. Prva komemoracija nakon rata održana je već 1993. godine. Zbog tada još nesređenih odnosa između Hrvatske i susjednih zemalja bivše države, na komemoraciju su došli samo predstavnici židovskih općina iz Hrvatske. Također je Židovska općina Osijek ustanovila dodatno druženje i ručak sudionika komemoracije. Sređivanjem poslijeratnih prilika omogućeno je i članovima židovskih općina iz Srbije i Bosne da ponovo dolaze na ovu komemoraciju.

Na samom ulazu u Židovsko groblje postoji građevina, kapelica u obliku crkvice s dva tornjića. U unutrašnjosti prostorije još je 50-ih godina prošlog stoljeća postavljen skromni spomenik u obliku piramide. Nažalost, kako je bio ustaljeni običaj u komunističko vrijeme, na spomeniku natpisi nisu označavali da se radi o Židovima žrtvama Holokausta, već natpis spominje da je to spomenik žrtvama fašizma. Tokom svih komemoracija uz taj spomenik polagani su vijenci. Treba napomenuti da je Židovska općina imala uvijek dobar odnos s lokalnim vlastima čiji predstavnici su redovito prisustvovali komemoracijama. Odnosi se to i na predstavnike đakovačke biskupije.

Kapelica je početkom 90-ih godina bila u trošnom stanju, pa je Židovska općina Osijek u nekoliko navrata uložila dosta napora i vlastitih sredstava da se ta građevina obnovi i zaštiti od daljeg propadanja. Uređivano je i samo groblje, no kameni spomenici, koji su dio ranijeg groblja i gdje su pokapani preminuli đakovački Židovi prije 1941. ostali su prilično zapušteni. Razlog za to je nepostojanje živih nasljednika pokojnika koji su tamo sahranjeni, jer u Đakovu praktički više nema Židova.

Uobičajeno je, da se komemoracija održi u prijepodnevnom terminu kada pristignu gosti iz židovskih općina Bosne, Srbije, Zagreba i naravno Osijeka. Komemoracija se sastoji od govora predstavnika židovskih općina, kratkog vjerskog obreda koji predvodi rabin, posljednjih godina to obavlja zagrebački rabin i glavni rabin Hrvatske Luciano Moše Prelević. Nakon toga se uz spomenik u kapelici polažu vijenci. Drugi dio

komemoracije na groblju obavlja se uz same grobove gdje rabin ponovo izmoli Kadiš dok rođaci i potomci stradalnica obilaze grobove svojih pokojnika.

Zbog rušenja starih građevina na mjestu bivšeg logora gdje je bila postavljena spomen ploča, pristupilo se oko 2000. godine premještanju te ploče. Originalna ploča postavljena je na postolje koje stoji na mjestu ispred zgrade bivšeg logora. Do današnjih dana zadržala se tradicija da se nakon komemoracije na groblju odlazi do te spomen ploče i tamo također položi vijenac te da rabin izmoli Kadiš.

U suradnji Židovske općine Osijek, lokalnih vlasti i kiparice Dine Merhav (rođene Gross), 2013. godine pored ulaza u groblje postavljen je imponozantan spomenik. Dina Merhav poznata je izraelska kiparica koja svoja djela radi u željeznom limu. Rođena je u Vinkovcima i potiče iz obitelji koja se bavila trgovinom i proizvodnjom željeznih predmeta. Dina Merhav je odlučila da pokloni svom rodnom kraju spomenik na stradale Židove. "Mir na nebu" naziv je skulpture na kojoj se vidi Davidova zvijezda i plamen vatre koji se uzdiže prema nebu. Ova skulptura uvelike je doprinijela lijepoj vizuri ulaska u đakovačko židovsko groblje. Iste godine Dina Merhav napravila je zapaženu izložbu svojih radova u jednoj zagrebačkoj galeriji (gliptoteci).

Iste godine, kada je postavljen spomenik Dine Merhav, na humke pokopanih logorašica stavljeni su novi natpisi. Na poticaj Jevrejske opštine Sarajevo, njihova članica Lea Maestro napravila je popis svih postojećih nadgrobnih pločica. Bilo ih je 566. U Sarajevu su izrađene nove, kvalitetnije pločice, koje su zamijenile stare, već dosta trošne ranije natpise. Time su i sami grobovi preminulih logorašica postali bitno ljepši i uredniji.

O radu na uređenju groblja napravljena je izložba, autorica je bila Lea Maestro. Izložba je prikazana u muzeju u Đakovu 2014. godine. Posjetitelji komemoracije te godine obišli su i tu izložbu.

Kao što je već spomenuto, đakovačko logorsko groblje jedinstveno je po natpisima koji obilježavaju grobove stradalnica. Zato je značajno, da se tradicija komemoracije na ovom groblju prenosi na mlađe generacije, da se održi kao spomen na grozna vremena Holokausta, vremena kakva nikada više ne smiju da se dogode.

Darko Fischer

Lagerfriedhof und Kommemorationen in Đakovo

(Übersetzung nach Deutsch: Vlasta Kiceec)

Nach der Niederlage des Königums Jugoslawien im Zweiten Weltkrieg im April 1941, wurde Nizistaat, sogenannter "Unabhängiger Staat Kroatien" gegründet (gekürzt NDH) und das teils auf dem Grund Kroatiens und Bosnien und Herzegowinas. Die Regierung dieser verbrecherischen Neubildung begann sehr schnell nach dem Muster Hitlers Deutschland mit der Vernichtung der Juden. Unter zahlreichen Lagern wurde auch das Lager in Đakovo, einem Ort in östlichem Slawonien, in dem Bistumsitz gegründet, den im 19. Jahrhundert der bekannte kroatische Bischof Josip Juraj Strossmayer gründete. Dieses Lager wurde für die Frauen und Kinder bestimmt obwohl das kein Vernichtungslager im Sinne organisierter Massenermordungen war, doch nach der Art wie es mit Frauen und kleinen Kindern umging, war das Lager eines der brutalsten und Moralität der Frauen und der Kinder im Lager war sehr gross

Im Herbst 1941 ordnete die Ustaschen-Naziregierung der NDH der Judengemeinschaft Osijek an, Platz für ein solches Lager in Đakovo zu finden. Das Lager sollte wegen massenhafter Zuführung der

Lagerer genug Platz für Tausende Lagerer und Eisenbahnstrecke haben. Eine verlassene Mühle wurde in Đakovo gefunden, Eigentum des Bistums in Đakovo. Die Organisation des Lagers wie die Versorgung des Lagers mit Nahrung und anderen nötigen Materialien wurde der jüdischen Gemeinde in Osijek überlassen. In Osijek war in der jüdischen Gemeinde eine Gruppe mit Namen "Versorgung des Lagers" tätig, die wichtige

Rolle beim Sammeln der Mittel und Nahrung seitens noch freien Juden hatte, damit die Versorgung des Lagers Đakovo ermöglicht wird. Für die Gründung des Lagers wurde etwa 500.000 Kuna gesammelt. Bedeutende Rolle in diesem Geschäft hatten Andrija Ripp und Vladimir Grünbaum. (Andrija Ripp starb oder wurde 1942 in Jasenovac ermordet, Vladimir Grünbaum überlebte den Krieg dank der Tatsache dass seine Frau keine Jüdin war. Grünbaum emigrierte mit der Familie nach dem Krieg nach Israel). Die Hilfe kam auch aus der jüdischen Gemeinde Vinkovci, die Nahrung nach Đakovo transportierte.

Das Lager wurde am 4. Dezember 1941 gegründet und für den Leiter des Lagers wurde schon erwähnte Vladimir Grünbaum gestellt, sein Stellvertreter war auch Jude aus Osijek Dragutin Glasner. Der erste Transport mit Frauen und Kindern aus Bosnien kam in das Lager am 7. Dezember an. Im Transport gab es etwa 1.200 Personen. Gleichzeitig versuchen einige jüngere Mitglieder der "Fürsorge für die Lagerer", die auch "Fliegendes Team" wegen der häufigen Umgehungen der umliegenden Orte zwecks Anschaffung der Nahrung, genannt wurden, den angelangten Lagerern mit der Unterkunft zu helfen. Die zweite und die dritte Etage der Mühle wurden als Schlafräume mit Lager in drei Ebenen eingerichtet. Am Anfang als mit dem Lager noch keine Ustaschen verwalteten sondern jüdische Gemeinde Osijek (Grünbaum und Glasner), war das Leben im Lager etwas besser, da es noch Möglichkeiten gab in die Stadt auszugehen und ärztliche Hilfe zu bekommen. Es gab einen Lagerarzt und Ambulanz mit 25 Betten. Der Lagerverwaltung gelang es die Kinder unter 10 Jahren vorläufig bei den jüdischen Familien in Osijek und in der Umgebung unterzubringen aber später wurden diese Kinder ins Lager in Tanja neben Osijek gebracht und von hier aus nach Auschwitz und Jasenovac. Doch eine bestimmte Zahl der Kinder wurde gerettet, weil sie Ende Januar 1942 auf die Dauer in die Familien aus Osijek und der Umgebung untergebracht wurde. Das waren 57 Mädchen im Alter bis 12 Jahren. Nach dem Wissen des Artikelautors sind heute noch drei ehemalige Internierte am Leben, die auf diese Weise gerettet wurden.

Der neue Transport aus Bosnien kam am 22. Dezember an und dann verschlimmerte sich bedeutend der Lagerzustand. Es war fast unmöglich eine solche Zahl der Lagerer unterzubringen und zu ernähren. Zusätzliche "Schlafräume" wurden ausgestattet in Räumen, die kein Glas an den Fenstern hatten und draussen war es ausserordentlich kalt. Die jüdische Gemeinde Osijek bestand darauf zusätzliche Räume zu bauen aber der Mühleinhaber, das Bistum von Đakovo, erlaubte das nicht. Im Lager herrschten Krankheiten und Epidemien. Das Versterben der Lagerer war alltägliches Vorkommnis.

Der Zustand im Lager verschlimmerte sich zusätzlich drastisch als aus dem Lager Stara Gradiška noch etwa 1.200 Frauen und Kinder dazugeliefert wurden. Diese Häftlinge waren in äusserst schlimmen Gesundheitszustand und brachten Epidemien vom Bauchtyphus und Fleckfieber mit. Ausserdem verwalteten das Lager seit April 1942 die Ustaschen und nicht mehr die jüdische Gemeinde. Aus Angst, dass sich die Epidemie auf umgebende Einwohner verbreiten könnte, beschlossen die Ustaschen das Lager zu evakuieren.

Damit begannen sie am 15. Juni und der letzte Transport verlies Đakovo in Viehwagons am 5. Juli 1942. Die Häftlinge endeten in Vernichtungslagern.

Inzwischen verstarben im Lager etwa 600 Frauen und Kinder im Alter von einigen Tagen bis 85 Jahren. Ungewöhnliche Situation, die einzigartig in damaligem okupierten Europa vorkommt, ist die Tatsache, dass alle Opfer auf dem jüdischen Friedhof in Đakovo begraben wurden und ihre Gräber wurden mit Namen, Alter und Todestag gekennzeichnet. Verdienst dafür hat der Totengräber aus Đakovo Stjepan Kolb, der wider Befehl, die Tote in die gemeinsame Grabstätte zu bestattet, für jede Tote ein eigenes Grab machte und bezeichnete den Namen, das Alter und Tag des Todes. Er machte das heimlich sein eigenes Leben in Gefahr bringend. Am Abend fuhr er mit Pferdewagen ins Lager um Tote zu sammeln, die grub er dann in der Dunkelheit geheim ein. Die Angaben über die Opfer schrieb Kolb in sein Heft nieder. Es ist unklar und aus zugänglichen Quellen kann man keine Erklärungen finden, wie und wann wurden auf die Grabhügel schwarze Blechschildchen mit den Opfernamen gestellt. Es scheint unglaublich, dass Stjepan Kolb allein diese Schildchen ausarbeiten konnte, da er die Bestattungen heimlich erledigte. Es scheint mehr wahrscheinlich zu sein, dass nach dem Krieg das Heft mit den Daten der Opfer gefunden wurde und dass dann die jüdische Gemeinde Sarajevo oder eine andere jüdische Organisation diese Schildchen ausarbeiten und aufstellen lies. Was richtig ist, kann der Autor dieses Artikels nicht erfinden. Die Schildchen auf den Gräbern, wie sie um etwa 1960 gefunden wurden, wurden aus Eisenblech verfertigt, in Schwarz gefärbt und der Text auf den Schildchen wurde Weiss aufgetragen.

Stjepan Kolbs Schicksal war tragisch. Obwohl er eine grossmütige Tat machte und dabei sein eigenes Leben auf Spiel setzte, verdächtigten ihn nach der Befreiung 1945 die Partisanen als Angehörigen der deutschen Minderheit für Mitarbeit mit den Okkupanten und internierten ihn ins Lager. Kolb kam lebendig aus dem Lager aber schwer krank so dass er bald starb. Im baufälligen Haus an dem jüdischen Friedhof wohnte bis 2010 seine Tochter Mira Marković, die zur Zeit dem Vater bei der Bestattung der Opfer half.

Die Kommemorationstradition auf dem Lagerfriedhof Đakovo gründete in 50. Jahren des vorigen Jahrhunderts jüdische Gemeinde Sarajevo, denn die meisten Opfer dieses Lagers waren Frauen und Kinder

aus Bosnien, meistens aus Sarajevo.

Zur Kommemorations kamen Mitglieder anderer jüdischen Gemeinden aus dem ehemaligen Land, besonders aus Bosnien, Wojwodina, Nordkroatien und aus Belgrad. Ausser der jüdischen Gemeinde Sarajevo, kümmerte sich um den Friedhof auch der Verband jüdischer Gemeinden

Jugoslawiens. Diese Institution hatte jedes Jahr ihr Zusammentreffen am ersten Samstag im Juni und zu diesem Zusammentreffen kamen die Vertreter der meisten jüdischen Gemeinden des ehemaligen Staates.

Am Tag nachher wurden Besuch und Kommemoration in Đakovo organisiert, das war der erste Sonntag im Juni. Die Kommemoration bestand aus dem Besuch dem Friedhof, wo nach Gelegenheitsreden der Vertreter der jüdischen Gemeinden und lokaler Regierung die Blumenkränze an das Denkmal in der Friedhofskapelle niedergelegt wurden. Auch eine kurze Gottesdienstordnung wurde abgehalten, die zu dieser Zeit der einzige Rabbiner Jugoslawiens Cadik Danon aus Belgrad führte. Den Teilnehmern der Kommemoration blieb in Erinnerung seine schöne, geschulte Stimme beim Kadischsingen. Nachher ging man zum Platz, wo sich das Lager befand, wo sich die Gedenktafel mit Gelegenheitsschrift befand. Die Tafel wurde auf das Gebäude neben dem ehemaligen Lager vom Unternehmensverwaltung, die 1961 in diesem Gebäude war, aufgestellt. Die Tafel wurde am 2. Juni 1961 aufgestellt. Dieser Tag war Freitag, die Tafel wurde wahrscheinlich zwei Tage vor der Kommemoration aufgestellt, die am 4. Juni 1961 stattfand, denn das war der erste Sonntag im Juni. An die Gedenktafel wurde gewöhnlich ein Lorberkranz aufgehängt. Gewöhnlich hielt dort jemand von den ehemaligen Lagerer oder Mitglied der Lagerversorgung die Rede und trug Erinnerungen an diese schreckliche Tage vor.

Nach dem Zerfall Jugoslawiens übernahm die Organisation der Kommemoration die jüdische Gemeinde Osijek, doch das bestimmte Datum des ersten Sonntags im Juni blieb unverändert. Die erste Kommemoration nach dem Krieg fand schon 1993 statt. Wegen noch immer unregelmäßigen Beziehungen zwischen Kroatien und Nachbarn des ehemaligen Staates, kamen zur Kommemoration nur Vertreter der jüdischen Gemeinden aus Kroatien. Die jüdische Gemeinde Osijek organisierte zusätzliche Geselligkeit und Mittagessen der Kommemorationbesucher. Nach dem Ordnen der Nachkriegszustände wurde den Mitgliedern der jüdischen Gemeinden aus Serbien und Bosnien ermöglicht wieder zur Kommemoration zu kommen.

Ganz am Eingang zum jüdischen Friedhof befindet sich ein Bau, Kapelle in Form eines Kirchleins mit zwei Türmchen. Im Inneren des Raumes wurde schon Mitte des vorigen Jahrhunderts ein bescheidenes Denkmal im Form einer Pyramide aufgestellt. Leider, wie zur Zeit des Kommunismus die gebräuchliche Gewohnheit war, stand auf dem Denkmal nicht, dass es um jüdische Opfer des Holocausts geht, die Inschrift spricht vom Denkmal den Opfern des Faschismus. Im Laufe aller Kommemorationen wurden an dieses Denkmal die Blumenkränze niedergelegt. Man soll betonen, dass jüdische Gemeinde immer eine gute Beziehung zu der lokalen Regierung hatte, deren Vertreter regelmässig bei den Kommemorationen anwesend waren. Das betrifft auch Vertreter der Diözese in Đakovo.

Die Kapelle war Anfang der neunziger Jahre im baufälligen Zustand, so legte die jüdische Gemeinde Osijek ein paar Mal ziemlich viel Anstrengung und eigene Mittel ein, um diesen Bau zu renovieren und vom weiteren Verfall zu schützen. Auch der Friedhof wurde instandgebracht, doch die steinernen Denkmäler, die Teil des früheren Friedhofs sind und wo die Juden aus Đakovo, die vor 1941 starben, bestattet wurden, sind ziemlich vernachlässigt. Der Grund dafür ist, dass es keine lebendigen Nachkommen mehr gibt, denn in Đakovo gibt es praktisch keine Juden mehr.

Gewöhnlich findet die Kommemoration vormittags statt, zu dieser Zeit kommen Gäste aus jüdischen Gemeinden Bosniens, Serbiens, aus Zagreb und natürlich aus Osijek an. Die Kommemoration besteht aus Reden der Vertreter jüdischen Gemeinden, aus kurzer Gottesdienstordnung seitens des Rabbiners, in den letzten Jahren verrichtet das zagreber Rabbiner und Hauptrabbiner Kroatiens Luciano Mosche Prelević. Nachher werden in der Kapelle an das Denkmal Blumenkränze niedergelegt. Der zweite Teil der Kommemoration ist auf dem Friedhof an den Gräbern, wo der Rabbiner Kadisch betet während die Verwandten und Nachkömmlinge der Opfer die Gräber ihrer Verstorbenen besuchen.

Wegen des Niederreissens der alten Gebäude auf dem Platz des ehemaligen Lagers, wo Gedenktafel angebracht wurde, wurde die Tafel im Jahre 2000 umgestellt. Die Originalplatte wurde vor das Gebäude des ehemaligen Lagers auf ein Postament gestellt. Bis zu heutigen Tagen ist Tradition geblieben nach der Kommemorationsfeier zu dieser Gedenktafel zu gehen und dort wird vom Rabbiner Kadisch gebetet und die Blumenkränze werden niedergelegt.

Im Zusammenarbeit der jüdischen Gemeinde Osijek, der lokalen Regierung und der Bildhauerin Dina Merhav, geboren Gross, wurde 2013 vor dem Eingang in den Friedhof ein imposantes Denkmal gestellt. Dina Merhav ist bekannte israelitische Bildhauerin, die ihre Arbeiten im Eisenblech entwirft. Sie wurde in Vinkovci geboren, stammt aus der Familie, die sich mit Handel und Produktion der eisernen Gegenstände befasste. Dina Merhav beschloss ihrer

Geburtsgegend das Denkmal an verunglückte Juden zu schenken. "Frieden im Himmel" ist der Name der Skulptur, wo man den Davidstern und Feuerflamme sehen kann, die sich gegen den Himmel emporhebt. Diese Skulptur trug dem schönen Äussern am Eingang zum jüdischen Friedhof bei. In demselben Jahr stellte Dina Merhav eine bemerkenswerte Ausstellung ihrer Arbeiten in einer zagreber Galerie dar (Glyptothek).

In demselben Jahr, als das Denkmal von Dina Merhav aufgestellt wurde, wurden auf die Grabhügel der Lagerer neue Inschriften aufgetragen. Auf Anregung der jüdischen Gemeinde Sarajevo machte ihre Mitglieiderin Lea Maestro Liste aller vorhandenen Grabschildchen. Es gab 566 Stücke. In Sarajevo wurden neue, bessere Grabschildchen verfertigt, die mit alten, schadhafte, verwechselt wurden. Damit wurden die Gräber der verstorbenen Lagerer wesentlich schöner und ordentlicher.

Über die Instandsetzarbeit des Friedhofs wurde Ausstellung gemacht, Autorin war Lea Maestro. Die Ausstellung wurde im Jahr 2014 im Museum in Đakovo präsentiert. Die Kommemorationsbesucher haben sich in diesem Jahr auch die Ausstellung angesehen.

Wie das schon erwähnt wurde, ist der Lagerfriedhof in Đakovo einzigartig wegen der Inschriften, die die Grabhügel bezeichnen. Deswegen ist es wichtig, dass die Tradition der Kommemorationsfeier auf jüngere Generation übertragen wird, dass als Andenken an schreckliche Zeiten von Holocaust erinnert, an die Ereignisse, die nie wieder passieren dürfen.

Oto Konstein

Gertrude Adler

Četrdeset godina je prošlo od smrti zlatnog dečka Elvisa Presleya. Teško da postoje ljudi koji nikada nisu čuli za njega- Ali ima nešto što se općenito nije znalo.

Radi se o njegovoj vrlo utjecajnoj tajnici! Ona se zvala Trude Forscher koja je rođena u Beču 1920. godine kao Gertrude Adler.

Bila je austrijska Židovka, koja je pred dolaskom Drugog svjetskog rata pobjegla iz Austrije. Beč je napustila u kolovozu 1938. nakon što je dobila radnu dozvolu za Englesku. Uspjela je čak u London dovesti roditelje i mlađeg brata Alfreda. U listopadu 1940. Trude i njezini roditelji otišli su u Sjedinjene američke države a brat u Kanadu. U SAD živjeli su kod obitelji Farkas u New Rochelleu. U klubu gdje su se okupljale s njemačkog govornog područja upoznala je svog budućeg supruga Brunu Forschera, inženjera u IBM-u.

Oženili su se u rujnu 1942. 1951. preselili su se u Santa Moniku gdje su kupili kuću u kojoj su živjeli sa svoja dva sina.

Tu su upoznali obitelj Averbach, porijeklom iz Beča. Sinovi Averbachovih, Jean i Julian osnovali su izdavačku kuću Hill and range Songs, pa su imali pod ugovorom razne glazbenike. Jedan od njih bio je i

Elvis Presley. Kako je Trude završila tečaj novinarstva, na sveučilištu je počela raditi kao novinarka. Braća Averbach su je pitali, bi li napravila intervju su Elvisom Presleyem. Trude je pristala, iako nije imala pojma tko je on. Nakon toga joj je Elvisom menadžer Tom Parker ponudio i da radi za Elvise Presleya. Ona je pristala i tako je postala njegova tajnica i taj posao obavljala od 1952. do 1956. godine.

U to vrije Elvis Presley je baš snimao svoj prvi film "Love Me Tender". Od toga trenutka Truda je bila uz Presleya i njegovu bogatu karijeru. Njena zadaća je bila, uz standardne tajničke poslove, odgovarati na silnu poštu koja je stizala od obožavatelja.

U studenom 1960. Trude se rastala od supruga. To se tada smatralo skandalom i razvedena tajnica je dobila otkaz. Ostala je bez posla s dvoje malene djece. No njetin talent prepoznao je sin osnivača "Paramount Pictures", Adolf Zukor. Zajedno su osnovali tvrtku "Zukor-Forscher Productions. Producirali su televizijske programe. Trude je u to vrijeme bila jedina žena producentica.

U mirovinu je otišla 1974. godine. Prije toga, zajedno s prijateljicom Marian Winston za Kalifornijsko ministarstvo zdravlja objavila je izvještaj o djeci, čiji očevi ne plaćaju alimentaciju. Bila je i četiri godine savjetnica gradonačelnika Los Angelesa te pisala članke za razne novine, između ostalih i za "Glasilo židovskog centra"

Svoje zadnje dane provela je u staračkom domu gdje je umrla 2000. godine.

Ovoj iznimnoj ženi posvećena je izložba "Trude & Elvis" u Židovskom muzeju u Beču koja traje do 12. studenog ove godine.

14. kolovoza u 22,30 sati na ORT2 bio je premijerno prikazan dokumentarni film "Elvis und das Mädchen aus Wien".

Oto Konstein

Gertrude Adler

Forty years have passed since the death of the golden boy Elvis Presley. Almost everyone heard about him and his life. But there is something people probably didn't know about him.

It's his very influential secretary! Her name was Trude Forscher and was born in Vienna in 1920 as Gertrude Adler.

She was an Austrian Jew who had fled from Austria before the Second World War. She left Vienna in August 1938 after receiving a work permit for England. She even managed to bring her parents and younger brother Alfred to London. In October 1940 Trude and her parents went to the United States and her brother to Canada. In the United States they lived with the Farkas family in New Rochelle. In the club for people who spoke German she met her future husband Bruno Forscher, an IBM engineer. They married in September 1942. In 1951 they moved to Santa Monica where they bought a house and lived with their two sons.

There they met the Averbach family, originally from Vienna. The sons of Averbach, Jean and Julian have founded the "Hill and range Songs" publishing house, so they have been contracted by various musicians. One of them was Elvis Presley. As Trude had completed the course of journalism, he started working as a journalist at the university. Averbach's brothers asked her if she would make an interview with Elvis Presley. Trude agreed, though he had no idea who he was. Tom Parker, Presley's manager, offered her to work for Elvis Presley. She agreed and became his secretary and she did this work from 1952 to 1956.

At that time Elvis Presley has just recorded his first movie "Love Me Tender". From that moment Truda was with Presley and his wealthy career. Her task was, in addition to standard secretarial tasks, to respond to the massive mail that came from fans.

In November 1960, Trude divorced her husband. This was then considered a scandal and the divorced secretary was dismissed. She was left out of work with two small children. But her talent was recognized by the founder of Paramount Pictures, Adolf Zukor. Together, they founded Zukor-Forscher Productions, producing television programs. Trude was at that time the only female producer.

He retired in 1974. Before that, along with her friend Marian Winston she worked for the California Ministry of Health, and published a report on children whose fathers did not pay for alimony. She was also for four years the advisor to the Mayor of Los Angeles and wrote articles for various newspapers, among others for the "Voice of the Jewish Center". She spent her last days in a nursing home where she died in 2000.

The exhibition "Trude & Elvis" at the Jewish Museum in Vienna, is dedicated to this exceptional woman. The exhibition will be opened till November 12 2017.

On August 14 at 22.30 on the ORT2 (Austrian TV) a documentary film "Elvis und das Mädchen aus Wien" was shown for the first time.

Pred sto godina židovski Solun je izgorio

Točno pred jedno stoljeće 18. kolovoza 1917, ogromni požar harao je sredozemnim gradom Solunom u Grčkoj, u to vrijeme mjestom najveće židovske sefardske općine gdje se govorio ladino jezik.

Prema lokalnoj legendi, vatra se rasplamsala jednog šabata, poslije podne, u vrijeme Prvog svjetskog rata, kada je bilo mnogo nevolja s izbjeglicama. Snažan vjetar razbuktao je plamen u snažan požar koji je dvije

trećine grada pretvorio u pepeo, 70000 stanovnika ostalo je bez krova, od čega su 52000 bili Židovi. Uništene su 32 sinagoge, 10 rabinskih knjižnica, osam židovskih škola, gradski arhiv, brojne židovske filantropske ustanove, poslovni prostori i klubovi.

Jedan učitelj iz grada opisao je sudbinu grada: "Od sjaja i velebnosti ove slavne židovske zajednice nije ostalo ništa osim hrpe pepela. Sve je izgubljeno, sve je nestalo. Neki novinar je nadodao "Najznačajnija stvar koju je požar uništio bio je židovski karakter Soluna. Ovo je strašna priča". Ovu katastrofu zasjenila je sudbina koja je zadesila Židove Soluna točno 26 godina kasnije. U proljeće i ljeto 1943. nacistički okupatori odveli su gotovo 50000 Židova Soluna u Auschwitz od kojih je 96% stradalo. Zadnji od 18 transporta stigao je u Auschwitz baš 18. kolovoza 1943.

Ako je požar 1917. bio početak kraja, deportacije u Auschwitz bile su završetak, tako se ova priča može prikazati.

Stvarnost ipak nije bila tako jednostavna. Značajno je, da su Židovi Soluna nakon požara očuvali i ponovo podigli svoje ustanove – usprkos otporu grčkih vlasti- do te mjere, tako da su nacisti prilikom okupacije grada naišli na čvrstu židovsku zajednicu.

Nedavne rasprave osvijetlile su ulogu procesa zvanog "gentrifikacija"* koji dramatično preoblikuje demografiju i sliku grada, naročito pred katastrofe, kao što je bio slučaj u New Orleansu. Nedavni članak u New Republic časopisu objašnjava da gentrifikacija nije samo proces doseljavanja bogatijih i uklanjanja siromašnijih koji su ovdje ranije živjeli, već se radi o "profitu i snazi, rasizmu i nasilju velikog obujma". Sličan scenario dogodio se u Solunu.

Solun je pretrpio mnoge požare u svojoj povijesti, no kroz četiri stoljeća turske vladavine, stanovnicima grada bilo je dozvoljeno ponovo sagraditi svoje kuće bez uplitanja vlasti. Tako nije bilo nakon velikog požara 1917. Grčke vlasti koje su tada tek nedavno prisvojile Solun u vrijeme Balkanskih ratova (1912 – 1913) vidjele su priliku da jednom za uvijek turski i židovski Solun pretvore u Grčki Thessaloniki.

S ovakvim nacionalističkim ciljem vlasti su u svoje vlasništvo uzele spaljeni teren i onemogućile stanovnicima da obnove zgrade na svom zemljištu. Umjesto toga pod izgovorom da se radi o interesu države i izgradnji modernog urbanističkog plana za centar grada podesan za srednji i viši sloj Grka, vlada je razoreni dio dala na dražbu. Novi stanovnici centra grada nisu postali oni koji su tamo živjeli, već koji su to mogli platiti. Narodna banka Grčke odbila je ponudu židovske zajednice za teren gdje je prije požara stajala glavna židovska škola zvana "Talmud Tora". Danas na mjestu gdje je stajala jedna druga židovska škola "Alliance Israélite Universelle" uzdiže se u centru grada hotel "Electra Palace".

Predsjednik vlade Eleftherios Venizelos nagovorio je britanske i francuske urbaniste da na grad gledaju kao na "praznu ploču" i da zanemare vjekovni utjecaj koji su ostavili Židovi i muslimani. Jedan od urbanista opisao je Venizelosa kao "posebno oduševljenog novim Solunom do te mjere da je požar shvaćao kao providnost" i dozvolio je da "bitna svrha plana bude odstranjivanje židovskog utjecaja na grad". Za utjehu urbanist je naveo "Nije bilo želje da se Židovi potpuno izbrišu".

Mjesni židovski čelnici apelirali su kod inozemnih židovskih organizacija i velikih sila da interveniraju kod grčke vlade, no u tome su postigli malo uspjeha. Čak je i New York Times 1919 naveo da grčka vlada nikada nije dala "zadovoljavajuće objašnjenje" za uzrok požara – izmišljeno objašnjenje nije bilo uvjerljivo-

te da je "prirodna sumnja stanovnika bila poduprta uzvicima radosti" koji su dolazili od glavnih atenskih novina koje su slavile "nestanak starog geta Makedonije".

Spriječena da ponovo izgradi centar grada, židovska zajednica započela je gradnju na periferiji grada uključujući i vojarne u kojima su bile smještene uglavnom siromašne židovske žrtve požara. Drugi su se odlučili na odlazak. Židovski čelnik u Solunu objasnio je, da se nije radilo toliko o požaru, iako je bio uništavajući, već o prilično učinkovitom demoralizirajućem utjecaju plana za "novi" i "moderni" što je na bijeg nagnalo mnoge Židove. Jedan je ladino satirist primijetio "Možda modernizam znači anti-semitizam?"

No osjećaj optimizma miješao se s očajem. Požar je potaknuo stvaranje važnog dnevnog ladino lista "El Puevlo" (Narod) koji je imao za cilj "vratiti našu veliki zajednicu do njenog ranijeg sjajnog stanja" i "osigurati budućnost za Židove". Isti židovski učitelj koji je razmišljao o uništavajućem požaru, izrazio je i nadu "Malo po malo ... naša velika zajednica tako teško pogođena danas, ponovo će se uzdići iz pepela, sjajnija nego ikad ranije!"

A century ago Jewish Salonica Burned

Exactly a century ago on Aug. 18, 1917, a massive fire roared through the Mediterranean port city of Salonica, Greece, then home to the largest and most dynamic Ladino-speaking Sephardi Jewish community in the world.

According to local legend, the fire erupted one Sabbath afternoon amid World War I when the coals of a war refugee roasting eggplants overturned. A fierce wind catapulted the flames into a major conflagration that left two-thirds of the city in ashes and 70,000 residents homeless, 52,000 of whom were Jews. Thirty-two synagogues, 10 rabbinical libraries, eight Jewish schools, the communal archives, and numerous Jewish philanthropies, businesses and clubs were destroyed.

A local teacher bemoaned the fate of his city: "Of the brilliance and grandeur of this famous Jewish community, nothing remained but mountains of ashes. Everything was lost; everything disappeared." A journalist further lamented: "The most important thing that the fire destroyed was the Jewishness of Salonica. It is a terrible story."

Such devastation paled in comparison to what would befall Salonica's Jews exactly 26 years later. In the spring and summer of 1943, the Nazi occupying forces deported nearly 50,000 Jews from Salonica to Auschwitz; 96 percent perished. The last of the 18 deportation transports arrived at Auschwitz precisely on Aug. 18, 1943.

If the fire of 1917 was the beginning of the end, deportations to Auschwitz signified the finale — or at least that's how the story could be told.

But the reality was not straightforward. Remarkably, after the fire, Salonica's Jews persevered and rebuilt their institutions — despite resistance from the Greek government — to such an extent that the Nazis encountered a robust Jewish communal presence upon their occupation of the city.

Recent discussions have highlighted the role of gentrification in dramatically reshaping urban demographics and the cityscape, especially in the wake of catastrophes, like the case of New Orleans. A recent New Republic [article](#) explains that gentrification is not only about people with disposable income moving into the

neighborhood and displacing those who lived there before, but rather about “profit and power, racism and violence on a massive scale.” Similar dynamics were at play in Salonica.

Salonica had suffered from a series of fires in its history, but during the four centuries under the benign rule

of the Ottoman Empire, the city’s residents were permitted to rebuild without much state interference. Not so after the Great Fire of 1917. The Greek government, which had only recently annexed Salonica during the Balkan Wars (1912-13), saw in the fire an opportunity to transform once and for all Jewish and Ottoman Salonica into Greek Thessaloniki.

With this nationalist goal in mind, the government expropriated the burnt terrain and

“Study for 1917 Fire —Salonika” (2016) by Harry I. Naar (Courtesy of Naar)

prevented residents from rebuilding on their land. Instead, under the guise of promoting state interests and a modern, European urban plan that would transform the downtown into

a middle- and upper-class Greek space, the government auctioned off the razed property: Those who could pay, rather than those who had lived in the area, became the new occupants of the city center. The National Bank of Greece outbid the Jewish community for the plot on which the Talmud Torah, the main Jewish communal school, had stood before the fire. Today, the upscale Electra Palace hotel sits in the heart of the city where another Jewish school, the Alliance Israélite Universelle, once stood.

The prime minister, Eleftherios Venizelos, encouraged British and French urban planners to view the city as a “blank slate” and ignore the centuries-long imprint left by Jews and Muslims. One of the urban planners described Venizelos as “particularly enthusiastic about the new Salonica, almost to the point of regarding the fire as providential” and conceded that the “fundamental purpose of the plan was to deprive the Jews of complete control of the city.” But the planner also noted, as if to offer consolation, “There was no desire to oust the Jews completely.”

Local Jewish leaders petitioned Jewish organizations abroad and the great powers to intervene with the Greek government, but they met with little success. Even The New York Times noted in 1919 that the Greek government never offered a “satisfactory explanation” for the cause of the fire — the burnt eggplant story

was not convincing — and that “natural suspicions of the inhabitants were accentuated by the shouts of joy” coming from the main Athens newspapers, which celebrated “the disappearance of the ancient ‘ghetto of Macedonia.’”

Largely prevented from rebuilding in the city center, the Jewish community began to rebuild on the city outskirts, including new neighborhoods established in allied military barracks to house the mostly poor Jewish fire victims. Others opted to emigrate. A Jewish leader in Salonica explained that it was not so much the fire itself, as devastating as it was, but rather the “profoundly demoralizing” impact of the plan for the “new” and “modern” city that propelled many Jews to flee. One Ladino satirist quipped: “Doesn’t ‘modernism’ mean ... ‘anti-Semitism’?”

But a sentiment of optimism coexisted with the sense of despair. The fire provoked the creation of an important daily Ladino newspaper, *El Pueblo* (The People), which aspired to “return our great community to its prior flourishing state” and to “assure the future of the Jewish people.” The same Jewish teacher who had lamented the destruction of the fire also expressed hope, saying “Little by little ... our great community, so cruelly afflicted today, will be reborn from the ashes more brilliant than ever before!”

IZ SUPROTNOG UGLA

Od: Židova (poznatih i kao Tvoj Izabrani narod)

Predmet: Raskid ugovora/posebni status (Izabrani narod)

Kao što si Ti svjestan, ugovor napravljen između Tebe i Abrahama, trebalo bi obnoviti i ovim dopisom želimo Te obavijestiti, ah, nakon više milenija raspravljanja, mi, Židovi (Izabrani narod) odlučili smo da mi ugovor ne želimo obnoviti.

Želimo odmah naglasiti, da suprotno sveopćem uvjerenju, mi (Židovi) nismo imali mnogo koristi od ovog dogovora.

Pogledamo li unatrag na prve godine dogovora, sve je počelo na krivim pretpostavkama. Ne samo da su Izrael i Judeja bili zauzamani od neprijatelja skoro svaku godinu, nego smo još bili izloženi ogromnim troškovima podizanja dva hrama, koja su oba bila razrušena. Sve što nam je ostalo je hrpa starog kamenja zvanog Zapadni zid (naravno, Ti sve to znaš, no čini nam se da trebamo navest sve razloge za raskid ugovora). Nakon Hetita, Asiraca, Golijata i ostalih, ne samo da su nas premlaćivali svaki dan, nego smo i prodani u ropstvo i baš nigdje drugdje već u Egipat i stvarno smo izgubili nekoliko stotina godina razvoja.

Sada nam je jasno, da je to što si nam poslao Mojsija da nas izbavi iz Egipta Tebe stavilo pred mnoge nevolje. Svi oni jadni Egipćani bili su podvrgnuti mnogim nedaćama, no vraćajući se u te godine, ipak ne možemo razumjeti zašto je naš put koji El Al danas prevale za 75 minuta, trajao skoro 40 godina. Isto tako, ne da smo nezahvalni, ali se mnogi ljudi godinama pitaju, zašto je Mojsije skrenuo lijevo umjesto desno na Sinaju. Da smo krenuli desno, došli bi do nafte.

No, dobro, nafta nije bio dio dogovora, no kada su došli Rimljani mi smo bili do vrata u nevoljama. Istina, Rimljani su nam dali pitku vodu, gradili akvadukte i kupališta. No bilo je neprimjereno vidjeti jednog našeg prijatelja a možda i rođaka razapetog na četiri strane da bi svijetu izgledao kao putokaz. Čak su i jednog našeg princa, Judu Ben Hura natjerali da se kao luđak vozi oko Koloseuma. To je smiješno no mnogi se zaklinju da je Ben Hur imao nevjerovatnu sličnost s Mojsijem ... razmisli.

K tome, jedan od naših najperspektivnijih tesara, napravio je veliki posao (s ocem ništa nije

dogovara) i prije no što je shvatio o čemu se radi, uzdigla se nova religija. Kao sol na ranu, mi smo bili raspršeni po cijelom svijetu dva do tri puta dok je ovaj novi momak stvarno uspio. Stvarno nam je bilo žao što su da Rimljani ubili kao i mnoge druge, ali, tome ćeš se smijati, ponovo smo mi bili za to okrivljeni. To je nešto što nikada nismo razumjeli.

Taj momak Isus, jedan od naših i Tvoj vlastiti sin, stvarno je došao na svoje. Milioni su ga cijenili i poštivali njegovo ime i pisanja...a ipak ubijali milione naših. Tvrdili su da smo pili krv novorođenoj djeci i kontrolirali svjetske banke (Ah, da je bar tako bilo, sve bi ih pokupovali), gospodarili svjetskim medijima i tako dalje i dalje. Jesmo li sada došli do pravih činjenica?

No, krenimo naprijed kojih stotinjak godina do križara. Opet su nas stisnuli sa svih strana. Oni, vitezovi i plemići, došli su iz cijele Europe da unište Arape i oslobode sveta mjesta, no prije toga vidjeli smo što nas je snašlo. Tukli su nas sa svih strana zajedno sa svima drugima. Svaki puta kad bi papa ili neki kralj postao nepopularan, oni su krenuli u sveti križarski rat i počeli divljati i ubijati u našoj zemlji. Danas se to zove Đihad.

Dobro, Ti si nas malo preispitao, ali onda je došao neki bistri svećenik u Španjolskoj s inkvizicijom. Pomislili smo da je to neka nova igra, no ponovo smo mi, i da priznamo, samo malo nekih drugih, bili smo korišteni kao potpala za rasvjetljavanje ulica u španjolskim gradovima. Pa i to se završilo u samo 100 godina, što u cijelosti događaja nije niti tako dugo razdoblje.

Svaki put kada smo se smjestili u nekoj zemlji .. izbacili su nas. Zato smo lutali stotinama godina ali nikada se nismo promijenili. Konačno smo se skrasili u nekoliko zemalja ali oni su zahtijevali da živimo u getu, za nas nisu bili slobodni gradovi kao Moskva. I što se tada događalo. Rusi su nam došli s pogromima. Mislili smo da je to tiskarska greška i krivo napisan program, ali bili smo vraški u krivu (nije to dosjetka). Kada nisu imali ništa drugo da čine, ubijanje Židova (poznatih kao Izabrani narod, shvaćas našu misao?) bila je prava stvar.

Sad tek dolazi stvarno teški davež. Sasvim nam je dobro išlo, hvala Ti, u maloj europskoj zemlji Njemačkoj, dok jedan soboslikar nije napisao knjigu, izrekao neke riječi koje su pale na plodno tlo i postao njihov vođa... kakav loš dan za nas .. za Tvoj izabran narod. Stvarno ne znamo gdje si bio u godinama od 1940. do 1945. Znamo da svakome treba pokatkada i odmor, čak i svemogući Gospod treba malo odmora. Ali baš kad smo Te trebali najviše, Tebe nigdje nije bilo. Vjerojatno si svjestan toga, ali ako si zaboravio, preko šest miliona tvog Izabranog naroda uz još nešto neizabranih bilo je pobijeno. Pravili su čak sjenila za svjetiljke od naše kože. Gledaj, ne želimo samo govoriti o toj prošlosti, ali stvari idu prema još gore. U 1948. milioni od nas su ponovo raseljeni i ti si nas opet nasamario. Konačno smo dobili našu vlastitu zemlju natrag. Da!!! Nakon toliko godina. Sredio si da se vratimo... i tada su sve arapske zemlje zaratile s nama. Moramo ti reći, da nas tvoj smisao za humor ponekad zabrinjava.

Pa ipak, dobili smo sve te ratove, no sada je 2017 i ništa se nije promijenilo. Nama podmeću bombe, granatiraju nas, otimaju prijete uništenjem. Uopće nemamo mir. Što je previše je previše. Zato se nadamo da shvaćas kako ništa nije vječno (osim Tebe, naravno) i mi želimo raskinuti naš verbalni

dogovor da budemo Tvoj izabrani narod.

Gledaj, nekad stvari uspijevaju, nekad ne. Budimo prijatelji u nekoliko narednih eona pa da vidimo što će se dogoditi. Što misliš o tome? Sigurno znaš da je Abraham imao i druge potomke od Ismaela (koji su dobili naftu). Zašto njih ne proglasiš svojim Izabranim narodom na nekoliko tisuća godina?

Tvoji odani
ŽIDOVI

FROM THE OPPOSITE CORNER

From: The Jews: a.k.a. The Chosen People

Subject: Termination of Contract/Special Status (Chosen People)

As You are aware, the contract made between You and Abraham is up for renewal, and this memorandum is to advise You that after, yea, those many millennia of consideration, we, the Jews (The Chosen People) have decided that we really do not wish to renew.

We should point out immediately that there is nothing in writing, and, contrary to popular beliefs, we (The Jews) have not really benefited too much from this arrangement. If You go back to the early years of our arrangement, it definitely started off on the wrong footing. Not only were Israel and Judea invaded almost every year, but we went to enormous expense to erect not one but two Temples, and they were both destroyed. All we have left is a pile of old stones called the Western Wall (of course You know all this, but we feel it's a good thing to account for all the reasons we wish to terminate the contract). After the Hittites, Assyrians, Goliaths, etc., not only were we beaten up almost daily, but then we were sold off as slaves to Egypt of all countries, and really lost a few hundred years of development.

Now we realize that You went to a great deal of trouble to send Moses to lead us out of Egypt, and those poor Egyptian buggers were smitten (smote?) with all those plagues, but, reflecting on those years, we are at a loss to understand why it took almost forty years to make a trip that El Al now does in 75 minutes. Also, while not appearing to be ungrateful, for years a lot of people have asked why Moses led us to turn left instead of right at Sinai? If we had gone right, we would have had the oil!

OK, so the oil was not part of the deal, but then the Romans came and we really were up to our necks in dreck. While it's true that the Romans did give us water fit to drink, aqueducts, and baths, it was very disconcerting to walk down one of the vias, look up, and see one of your friends or family nailed to a three-by-four looking for all the world like a sign post. Even one of our princes Judah Ben Hur got caught up with Roman stuff and drovelike a crazy man around the Coliseum. It's a funny thing but many people swore that Ben Hur had an uncanny resemblance to Moses...go figure.

Then, of all things, one of our most up-and-coming carpenters . he did great work real cheap ... (there was nothing said about this with Abe) and before we knew what was what, a whole new religion sprang up. To addinsult to injury, we were dispersed all over the world two or three times while this new guy really caught on! We were truly sorry to hear that the Romans executed him like so many others but, and this will make You laugh, once again we were blamed. Now that's something we never understood.

That guy Jesus, one of ours and Your own son, really came into his own. Millions of people revered and worshipped his name and scriptures ... and still killed us by the millions. They claimed we drank the blood of

new born infants, and controlled the world banks (Oy! if only that were so, we could have bought them all off) and operated the world's media and so on and so on. Are we beginning to make our point here?

OK so let's fast-forward a few hundred years to the Crusades. Hoo boy - again we were caught in the middle! They, the Lords and Knights, came from all over Europe to smack the Arabs and open up the holy places, but before we knew what hit us, they were killing us right, left, and center, along with everyone else. Every time a king or a pope was down in the opinion polls, they called a crusade or holy war, and went on a killing rampage in our land. Today it's called Jihad.

OK, so You tested us a little there, but then some bright cleric in Spain came up with the Inquisition. We all thought it was a new game show, but once again we, and we must admit, quite a few others were used as firewood for a whole new street lighting arrangement in major Spanish cities. All right, so that ended after about a hundred years or so. In the great scheme of things not a long time.

But every time we settled down in one country or another...they kicked us out! So we wandered around a few hundred years or so, but it never changed. Finally we settled in a few countries but they insisted we all live in ghettos ... no Westchesters of Moscow for us. There we are in the ghettos, when what do you know? The Russians come up with the Pogroms. We all thought they made a spelling mistake and misspelled programs, but we were dead wrong (no pun intended). Apparently, when there was nothing else for them to do, killing the Jews (a.k.a. the Chosen People, are You getting our drift?) was the 'in' thing.

Now comes some really tough noogies. We were doing quite well, thank you, in a small European country called Germany, when some house painter wrote a book, said a few things that caught on and became their leader .. whoo boy what a bad day that was for us ... You know ... Your chosen people. We don't really know where You were in the earth years 1940 to 1945. We know everyone needs a break now and then ... even Lord God Almighty needs some time off. But really ... when we needed You most, You were never around. You are probably aware of this, but if You have forgotten, over six million of Your chosen people, along with quite a few unchosen others were murdered. They even made lamp shades out of our skins. Look, we don't want to dwell on the past, but it gets worse! Here we are, it's 1948, and millions of us are displaced yet again, when You really pull a fast one. We finally get our own land back! Yes!!! After all these years, You arrange for us to go back .. then all the Arab countries immediately declare war on us. We have to tell you that sometimes our sense of humor really eludes us.

Ok, so we win all the wars, but its now 2004 and nothing is changed. We keep getting blown up, hijacked, and kidnapped. We have no peace whatsoever. Enough is enough. So, we hope that You understand that nothing's forever (except You of course) and we respectfully would like to pull out of our verbal agreement vis-a-vis being your Chosen People.

Look, sometimes things work out, sometimes they don't. Let's be friends over the next few eons and see what happens. How about this? We're sure You recall that Abraham had a whole other family from Ishmael (the ones who got the oil). How about making them your Chosen People for a few thousand years?

Respectfully

Yours,
THE JEWS

Heroji i heroine u Starom zavjetu

Na povijest židovskog naroda u drevnoj zemlji Izrael utjecao je položaj zemlje na Drevnome Bliskom istoku, jer su se interesi susjednih velikih zemalja i carstava prelamali preko relativno male zemlje i naroda. Iako Stari zavjet nije povijesna knjiga iz njega ipak možemo vidjeti da je povijest Hebreja bila obilježena dugotrajnim seobama u potrazi za boljim životom u obećanoj zemlji, te brojnim ratnim sukobima koji su neminovno iznjedrili brojne heroje i heroine.

Prema definiciji, heroj je osoba izuzetne hrabrosti i požrtvornosti koja se i u ratu i u miru brine o sunarodnjacima braneći ih od zla. Zbog iskazane hrabrosti heroj postaje znamenita osoba u memoriji svoga naroda. Ovim općim odlikama heroja potrebno je pridodati odlike koje su proizišle iz starozavjetnih tekstova. Bog od junaka zahtijeva da se pridržava Božjih zapovijedi, da bude u trajnom savezu s Bogom, da pomaže osobama koje pomoć trebaju, da podupire najslabije u društvu, da čini dobra djela svojim bližnjima. Heroj je čovjekov i Božji prijatelj, pomagač i podupiratelj mnogima. Dakle, heroj može biti vojnik, vojskovođa, državnik ali i svaki običan čovjek koji se na osobit način svojim djelovanjem u društvu brine o svome narodu.

Heroji u miru i heroji u ratu

Heroji u miru bile su osobe koje su se, vođene vjerom i pouzdanjem u Boga brinule o svojoj obitelji, porodici, plemenu i o narodu koji im je bio povjeren. Neki su sudjelovali u obnovi zemlje porušene ratovima, a neki su se brinuli za duhovnu obnovu naroda. Među njima mogu se istaknuti praoci Noa, Abraham, Mojsije, Jakov, Nehemija i mnogi drugi. Ratovi u koje su Izraelci pošli bili su vođeni religioznom nadahnućem i tijesnom povezanošću s Gospodinom. Budući da je izraelski narod bio Božji narod, koji je živio pod njegovim okriljem, neprijatelji naroda bili su i Božji neprijatelji. Ratovi naroda bili su i Božji ratovi, a Bog je donosio pobjedu. U ovom tekstu su sažeto prikazani samo neki važniji heroji i heroine, koji su na izuzetan način iskazali svoje herojstvo.

Noa (נח: odmor) je, unatoč nekim slabostima bio pravednik. U sveopćem potopu spasio je svoju porodicu i mnoge vrste životinja, te tako postao rodozačetnik novoga ljudskog roda. Na planini na kojoj se arka nasukala nakon povlačenja vode, Noa je sagradio žrtvenik Bogu i prinio žrtvu. Bog je s njim sklopio savez i blagoslovio mu potomke. Noa je vjerovao Bogu, a Bog je nagradio Noinu odanost i nije osudio njegove slabosti.

Abram, Abraham (אברהם: moj otac je uzvišen; אברהם: otac mnoštva, otac naroda) je bio patrijarh izraelskog naroda. U svojoj odanosti Bogu bio je spreman žrtvovati sina da bi ispunio Božji zahtjev. Bog je nagradio njegovu odanost tako što mu je preko Izaka i Jakova te Išmaela dao brojno potomstvo. Poveo je Božji narod na dugotrajan put ne bi li stigao u obećanu zemlju. Cijelim putem Bog ga je pratio. Abraham je bio heroj vjere, pravednosti. Sve je nedaće izdržao kako bi ispunio Božji plan.

Mojsije (משה, Moše: onaj koji izvodi), je postao praotac, Božji čovjek. Iz egipatskog sužanjstva poveo je narod u *obećanu zemlju* Kanaan. Povratak se odvijao preko Sinajske pustinje, a na brdu Sinaju Bog - *Ja sam koji jesam* - se objavio Mojsiju. Na brdu Horebu primio je od Boga Deset zapovijedi u kojima se naglašava odanost jednome Bogu, poštivanje roditelja i bližnjih. Bio je vođa izraelskog naroda, zakonoša i utemeljitelj vjere.

Jakov/Izrael (יעקב: Bog će zamijeniti; ישראל:) Abrahamov unuk, koji

je unatoč nekim ljudskim slabostima (sebičnost, lažljivost), bio čovjek vjere i molitve. Bio je otac dvanaest sinova, rodozačetnika dvanaest izraelskih plemena. Dobio je novo ime, Izrael, ime koje se odnosi na sve njegove potomke. Smatrao je da je *vidio Gospodina licem u lice*.

Nehemija (נחמיה: Gospodin je hrabrio, tješio), je bio židovski namjesnik na dvoru perzijskog kralja. Artakserks I. mu je dopustio da ode u Jeruzalem i pomogne obnovu grada. Sagradio je svetište i žrtvenik, te sudjelovao u duhovnoj obnovi naroda. Sve je zapisao u knjizi Nehemija, koja tvori cjelinu s Ezrinom knjigom.

Salomon (שלמה: miroljubiv), bio je sin kralja Davida, kojega je naslijedio na prijestolju. Dao je pogubiti svoje protivnike, organizirao centralističku državu od dvanaest provincija. Ustrojio vojsku s bojnim kolima. Za njegove vladavine Izrael je doživio procvat. Bio je veliki graditelj. Osim što je obnovio Jeruzalem i utvrdio ga obrambenim zidom, utvrdio je i gradove u unutrašnjosti zemlje. Uspostavio je dobre veze sa susjednim zemljama. Nije vodio ratove, ali je zbog poreza i prisilnog rada potaknuo jaz između sjevernih i južnih plemena, pa se nakon njegove smrti država podijelila. Autor je Pjesme nad pjesmama i mnogih psalama.

Jošua (יהושע: Gospodin je spasenje), nasljednik Mojsijev, uveo je narod u Kanaan. Vodio je bitke i za osvajanje gradova Jerihona, Aja i Hasora. Nakon uspješnog ulaska u Kanaan, koji je postigao Božjom voljom, na gori Ebalu postavio je žrtvenik. U memoriji naroda ostao je zapisan kao osoba koja je uvela narod u obećanu zemlju.

Samson (שמסון: poput sunca) iznimno snažan junak iz Danova plemena. Istaknuo se u sukobu s Filistejcima, ali je život izgubio jer se zagledao u Filistejku Delilu. Odao joj je razlog svoje snage, koja je bila u njegovoj dugoj kosi. Nakon što ga je ošišala izgubio je snagu, ali ju je ponovno stekao kad mu je kosa narasla. Srušio je kuću u kojoj su se skupili mnogi Filistejci, ali je pritom i sam poginuo.

David (דוד: ljubljeni), kao mladić pobijedio filistejskog borca, divovskoga Golijata. Postao je štitonoša vojske kralja Šaula, a nakon njegove pogibije u borbi protiv Filistejaca, David je postao drugi i najveći, najpravedniji izraelski kralj. Ujedinio je dvanaest izraelskih plemena. Bio je veliki vojskovođa i političar, zapovijedao svojim hrabrim junacima, vodio mnoge bitke. Osobito je istaknuto tridesetak hrabrih Davidovih junaka lavovskih lica, brzih i spretnih u rukovanju s kopljem, lukom i strijelom. Od Jebusejaca je osvojio Jeruzalem, proglasio ga svojom prijestolnicom i u grad prenio Kovčeg saveza. Proširio je kraljevstvo. Bio je glazbenik i pjesnik, autor mnogih psalama. Iako je bio nesavršen, opterećen mnogim ljudskim slabostima i okrutnostima, postao je trajni simbol zemlje Izrael.

Mordokaj (מרדכי: onaj koji se odnosi na boga Marduka), Židov koji je u vrijeme kralja Nabukodonozora protjeran u Babilon zajedno s judejskim kraljem Jekonijom. Njegovi savjeti pomogli su šticenici i rođakinji Esteri da pobijedi i spiječi pokolj Židova u Perziji, kamo su bili prognani. Oboje su se molili Bogu za pobjedu nad perzijskom vojskom. Mordokaj je neopjevani heroj Starog zavjeta.

Heroine

Heroine su bile žene koje su odigrale važnu ulogu u povijesti Hebreja. Među njima mogu se izdvojiti Mirjam, Rahaba, Debora, Jaela, Judita i Estera. Nije zabilježeno da su bile biološke majke, ali su svakako bile duhovne pramajke svoga naroda, bez kojih narod ne bi opstao, niti bi se duhovno uzdizao. Osim što su bile heroine, Mirjam i Debora bile su proročice i pjesnikinje.

Mirjam (מרים: jaka; tvrdoglavost) Mojsijeva i Aronova sestra. Novorođenog Mojsija spasila je od smrti. Zajedno s braćom bila je voditeljica Izraela. Kad su prošli kroz Crveno more uz bubnjeve i pljeskanje započela pobjedničku pjesmu *Zapjevajte Gospodinu jer se slavom proslavio*. Poslana je kao predhoditeljica naroda u obećanu zemlju.

Rahaba (רחב: biti velik, otvoren; Bog je uvećao) Kanaanka, bludnica u Jerihonu. Primila i sakrila izraelske uhode i pomogla im pri bijegu, izlažući vlastiti život. Zbog toga je bila spašena pri razaranju Jerihona. Obračenica. Djelima je pokazala svoju vjeru.

Debora (דבורה: pčela) je bila sutkinja u Efrajimu. Bilo je to vrijeme kad su sudci vladali područjima koja su dodijeljena pojedinim plemenima. U Božje ime zahtijevala je od neodlučnog Baraka da s ratnicima iz Naftalije i Zebuluna pođe u rat protiv Kanaanaca. Da nije bilo odlučne i hrabre Deборе koja je bila puna vjere u Boga, Barak ne bi imao hrabrosti poći u borbu. Pobjednički boj protiv Sisere Debora je opjevala u pjesmi koja se smatra jednom od najljepših junačkih pjesama i koja svjedoči o izraelskoj povijesti, jeziku, i religiji.

Jaela (יעל: planinska koza), je imala važnu ulogu u ratu protiv Kanaanaca. Namamila je Sisera, časnika kralja Jabina u svoj šator i ubila ga šatorskim krilom i čekićem. Debora ju je za taj čin pohvalila.

Judita (יהודית: Židovka) je bila lijepa i pobožna Židovka iz grada Betulije, vjerna Zakonu, udovica judejskoga kralja Manašea. Junaštvo je pokazala u borbi protiv Nabukodonozora koji je pokorio Medijce, a potom i druge narode, uključujući Betuliju. Narod Betulije se povukao u tvrđavu s nadom da će se s Božjom pomoći obraniti od neprijatelja. Judita je ohrabrujući sunarodnjake svojom ljepotom očarala neprijateljskog vojskovođu Holoferna, odrubila mu glavu dok je spavao, te tako oslobodila svoj narod. Potom je pjevala Bogu pjesmu zahvalnicu.

Estera (אסתר: perz. zvijezda) iz Benjaminovog plemena, siročić. Mordokaj joj bio skrbnik. Nakon odbačene Vašti, kao žena perzijskog kralja Ahasvera (Kserksa I), postala je kraljica Perzijskog carstva. Prema savjetima Mordokajeva spriječila pokolj Židova u Perziji, kamo su bili prognani. Sve se dogodilo jer je Bog uslišao Mordokajevu i Esterinu usrdnu molitvu. Blagdan Purim je blagdan u Esterinu slavu, pa se na blagdan čita Knjiga o Esteri. Njezin život oslikava Božju skrb prema svome narodu.

Summary

Heroes and Heroines in the Old Testament

Position of Israel on the Ancient Near East has significantly influenced the history of the Jewish people, since the interests of neighboring big countries and empires had an influence on the relatively small country and its people. Although the Old Testament is not a historical book, we can see that the history of the Hebrew people was marked by long-lasting search of a better life in the promised land, and numerous war conflicts inevitably gave birth to numerous heroes and heroines.

Miriam (Painting by Marc Chagal)

According to the definition, the hero is a person of extraordinary courage and devotion, who in war and peace is concerned about his people by defending him from evil. Because of its courage, the hero becomes a famous person in the memory of his people. In addition, it is necessary to add the attributes of heroes that emerged from the Old Testament texts. The God requires the hero to abide by God's commandments, to be in constant covenant with God, to help those who need help, to support the weakest in society, to do good deeds to his fellow-neighbors. The hero is man's and God's friend, helper and supporter to many. So the hero can be a soldier, a commander, a statesman, and any ordinary man who, in a special way, takes care of his people.

Heroes in Peace and in War

The heroes in peace were those men and women who, through faith and trust in God, took care about their family, tribe, and the

people they were entrusted with. Some of them participated in the rebuilding of the land destroyed by wars, and some were concerned about the spiritual renewal of the people. Among them, one can emphasize: Noah, Abraham, Moses, James, Nehemiah and many others. The wars in which the Israelites participated, were guided by religious inspiration and close connection with the Lord. Since the people of Israel were God's people, who lived under his protection, the enemies of the people were also God's enemies. The wars of the people were also the wars of God - and God made a victory. In this text, only some of the most important heroes have been mentioned, those who have remarkably expressed their heroism: **Noah** (נח), **Abram/Abraham** (אברם, אברהם), **Moses** (משה), **Jacob/Israel** (ישראל / יעקב), **Nehemiah** (נחמיה), **Solomon** (שלמה), Joshua (יהושע), **Samson** (שמשון), **David** (דוד), and **Mordecai** (מרדכי).

Heroines were women who played an important role in the history of the Hebrew people. Among them one can accentuate Miriam, Rahab, Deborah, Jael, Judith and Esther. It was not recorded that they were biological mothers, but certainly they were spiritual mothers of their people, without which the nation would neither survive, nor been raised spiritually. Besides being heroines, Miriam and Deborah were prophetesses and poetesses. The most important heroines were: **Miriam** (מרים), **Rahab** (רחב), **Deborah** (דבורה), **Yael** (יעל), **Judith** (יהודית), and **Esther** (אסתר).

Miriam Steiner Avieser primila slovensko odlikovanje

Miriam Steiner-Avieser poznata je židovska aktivistkinja s područja bivše Jugoslavije u kojoj je živjela do 1971. godine kada se preselila u Izrael. Rođena je u Sloveniji. Nedavno ju je slovenski predsjednik Boris Pahor odlikovao za zasluge o očuvanju sjećanja na plemenite Slovence koji su spašavali Židove tokom Holokausta. Prenosimo vijest iz slovenskih novina o tom događaju.

Miriam Steiner-Avieser članica je posebnog povjerenstva Memorijalnog centra holokausta Yad Vashem, koji dodjeljuje medalju "Pravednika među narodima". Ti su ljudi riskirali svoje živote u vrijeme Holokausta kako bi spasili Židove iz koncentracijskih logora.

Miriam Steiner Aviezer (rođena 1935.) odrasla je u Trebnju u Sloveniji prije Drugog svjetskog rata, gdje je otac Bela Steiner imao apoteku, koja je također bila neka vrsta društvenog prostora, budući da su stranke razgovarale o novostima koje su slušali na radiju ili čitali u novinama. Idilični život obitelji Steiner prekinut je naglo 1941. Petogodišnja Miriam je zajedno s majkom Zorom otišla svojoj baki u Karlovac u Hrvatskoj. Na putu su ih uhapsili ustašama i poslali u zloglasni ustaški logor Stara Gradiška. Njen otac uspio ih je od tamo izbaviti i vratiti u Sloveniju, ali ubrzo nakon toga talijanske okupatorske vlasti su ih poslale u logor Ferramonti. Nakon kapitulacije Italije, Miriam se pridružila partizanima u studenom 1943. i tako s partizanskim jedinicama dočekala slobodu. Miriam, najmlađa partizanka Židovske brigade, diplomirala je iz komparativne književnosti poslije rata, radila je kao novinar i pisac, a bila je aktivan u tadašnjim jugoslavenskim židovskim zajednicama. Godine 1971. preselila se u Izrael i stvorila obitelj s piscem Shmuelom Aviezerom.

Sjećanje na stradanje Židova za vrijeme Holokausta, na nezamislive zločine koncentracijskih logora koje je doživjela kao petogodišnja djevojčica, obilježile su njen život i karijeru. Na intimnoj razini sjetila se uspomena na ovo razdoblje kada je napisala kratki roman "Vojnik sa zlatnim gumbima". U romanu, objavljenom 1964. godine u izdanju Mladiniog časopisa književnom "Mlada pota", ona opisuje užase kroz pogled djeteta pod nazivom Biba. Središnje mjesto u njemu zauzima šokantan opis nasilnog razdvajanja djevojke od majke i njihova ponovnog okupljanja u koncentracijskom logoru, koji se pretvorio u moru, jer "šestogodišnja Biba više nije dijete i njezina majka više nije majka koju je Biba htjela", napisala je Miriam Steiner Aviezer u romanu, koji je kasnije preveden na engleski, srpski, (hrvatski) i hebrejski.

Kasnije u životu, nakon preseljenja u Izrael, kao suradnik za dokumentaciju, istraživanja i sjećanja na Holokaust u Yad Vashemu ustanovljenom 1964. godine, dokumentirala je na stotine sličnih, ali na intimnoj razini, uvijek mučnih svjedočanstava jugoslavenskih Židova i o njihovim patnjama tijekom 2. svjetskog rata. Postala je član posebna komisija Yad Vashema koja dodjeljuje nagrade "Pravednik među narodima", a kasnije je istraživala sudbine ljudi koji su za vrijeme Holokausta riskirali živote kako bi spasili Židove kojima je prijetilo odvođenje u koncentracioni logor. Godine 2008. je objavila je knjigu o pravednicima u Hrvatskoj a tek prošle godine, izdavačka kuća ZRC objavila je njenu knjigu o slovenskim pravednika među narodima. U njoj je u kojoj je opisao događaje o Slovincima koji su od strane Yad Vashema prepoznati kao pravednici. "U ovom poslu ne mogu si priuštiti sentimentalnost. To je posao koji zahtijeva intervju sa svjedocima i pretraživanje dokumenata u arhivi. Nikad nema dovoljno informacija da bi netko bio dobar prema Židovima. Potrebno je dokazati njegovu pomoć Židova. Pronalaženje dokaza o ponašanju pojedinaca je moj posao" kaže 82-godišnja Miriam Steiner Aviezer.

Prošle srijede, predsjednik Borut Pahor joj je dodijelio medalju zasluga za njenu ulogu u "očuvanju sjećanja na humane slovenske heroje koji su spašavali Židove u Holokausta". Tom prilikom, ona je predsjedniku poklonila kopiju knjige o Herodu Velikom, vladaru Judeje.

S romanom "Vojnik sa zlatnim gumbima", napisanom prije nego što ste se preselili u Izrael, postali ste pisac u Sloveniji. U njoj opisujete kako djeca doživljavaju Holokaust. Ali stavljate priču u neodređeno vrijeme i neimenovano mjesto. Zašto?

Miriam Steiner Avieser received a Slovenian decoration

Miriam Steiner-Avieser is a well known Jewish activist in the region of former Yugoslavia where she lived until 1971 when she moved to Israel. She was borne in Slovenia. Recently she was decorated by Slovenian president Boris Pahor for her work in promoting memory for those noble Slovenians who saved Jews during Holocaust. Here is an article from Slovenian media.

Miriam Steiner-Avieser is a member of special commission in Yad Vashem Memorial Center for Holocaust which grants "Righteous among the nation" medal to people who risked their lives during Holocaust and saved Jews from concentration camps.

Miriam Steiner-Avieser (borne 1935) grew up in Trebnje, Slovenia. Before WW II her father Bela Steiner had a pharmacy which also was a sort of club as people came to discuss about news they heard on radio or read in the papers. Idillyc life of Steiner family was suddenly interrupted in 1941 (when Germans and Italians occupied Slovenia). Five years old Miriam with her mother Zora tried to reach her grandmother in Karlovac (Croatia). On their way they have been captured by Croatian Nazis "Ustasha" and sent to notorious camp in Stara Gradiska. Her father succeeded to take her out of the camp and return her to Slovenia, but not long after this the family was captured by Italians and sent to the camp of Ferramonti. After Italian capitulation, Miriam in November 1943 joined Slovenian Partisans and with their combat units she met freedom. She was the youngest girl in the Jewish partisan brigade. After the war she finished her studies in literature and worked as a journalist and writer. She was also active in Jewish organizations in that time Yugoslavia. In 1971 she moved to Israel and formed the family with her husband, Shmuel Avieser a writer.

Her live and carrier was influenced by sufferings of Jews during Holocaust, those unbelievable crimes in concentration camp which she witnessed as a five year old girl. Her own memories went back to these times when she wrote a short novel "A soldier with golden buttons". The novel was published in 1964 in a periodical for youngsters called "Mlada pot" – "The young way". There, a description is given of all horrors seen through the eyes of a girl called Biba. The main point in the novel is the separation of the young girl from her mother and their meeting later in the concentration camp. This became a traumatic event as "the six year old Biba is no more a child and her mother is not any more a mother she wanted" wrote Miriam Steiner in the novel which as later translated to English, Serbian (Croatian) and Hebrew.

After moving to Israel she worked in Yad Vashem documentary center for Holocaust research, formed in 1964 researching. She documented hundreds of similar testimonies of Jews in Yugoslavia and their sufferings during WW II. She became a Yad Vashem's commission member for granting awards "Righteous among nations and investigated fates of people who risked their life when helping Jews who tried to escape transferring to concentration camps. In 2008 she published a book on righteous from Croatia and not before last year she published a book on righteous from Slovenia. Here she described events of Slovenians who were recognized as righteous in Yad Vashem. "In this work I couldn't afford any sentimentality. This works which ask to make lot

of interviews with witnesses and research in documents and archives. There are never enough information how someone was good to Jews. It was necessary to prove his help to Jews. Finding evidences of peoples' behavior as my job" said this 82 year old Miriam Steiner Avieser.

Last Wednesday president Boris Pahor awarded her for the role in "preserving memories of those noble Slovenian heroes who saved Jews during Holocaust". At this occasion she presented president a book on Herod the great, ruler of Judea.

With the novel "A soldier with golden buttons" written before you moved to Israel you became a writer in Slovenia. There you described children and their experiences on Holocaust. But you put your story in undefined time and unnamed place. Why?